

Niilo Valonen 1913—1983

Suomalais-ugrilaisen kansatieteen täysin-palvellet professori Niilo Emil Tapio Valonen kuoli 11. helmikuuta 1983. Suomalainen kansatiede menetti jälleen yhden etevimpiä ja arvostetuimpia tutkijoitaan. Niilo Valosen odottamaton pois-meno sai vielä erityisen murheellisen sävyn siitä, että hänen läheisensä, ystävänsä ja työtoverinsa olivat valmistautumassa alkukevään juhlaan, Valosen 70-vuotispäivien.

Virittäjän minulle uskoma tehtävä on vaikea: luonnehtia opettajani, akateemisen isäni elämäntyötä, monitoimisen, energisen ja väsymättömän miehen, jonka tutkijanominaisuuksiin kuului loppuun asti kiinnostuminen uusista asioista ja uusista ideoista sekä kyky laajentaa tutkimuskenttäänsä niin metodisesti kuin aihepiireiltäänkin.

1960-luvun alussa kuuntelemani dosentti Niilo Valosen suomen kielen opiskelijoille pitämä kansatieteen peruskurssi avasi näkymät kansatieteeseen ja sen näkökulmiin tavalla, joka oli hänen persoonallisesti omaksumansa ja luonteva. Maaseudun aineellinen ja sosiaalinen kulttuuri elinkeinotaustoineen; fyysinen ympäristö rakennuksineen ja kyläyhteisö pihapiiristä yksityisiin esineisiin, yhteiskunnasta yksityisiin tapoihin tuotiin tarkasteltavaksi; kaikki tämä lujasti historiaan ankkuroituneena, perinnemaantieteellinen näkökulma aina mukana, unohtamatta kielentutkimuksen tarjoamia kiinnekohtia ilmiöiden alkuperän ja iän selvittämisessä.

Niilo Valosen yliopistouran alkuvuodet sattuivat kuitenkin aikaan, jolloin kansatiede rikkoi perinnäisiä rajojaan. Oli tultu tilanteeseen, jossa maaseudun menneen agrarikulttuurin tutkimus ei enää riittänyt. Kansankulttuuri-käsitettä oli laajennettava sosiaaliryhmä-kriteeristä luopuen; toisaalta ajallista perspektiiviä oli lyhennettävä ja hyväksyttävä kansatieteen tutkimuskohteeksi mikä hyvänsä lähimenneisyyden — tai nykyhetken — ilmiö tai ilmiöryhmä. Tämän kehityskulun alkuvaiheet

ovat palautettavissa sveitsiläisen Richard Weissin näkemyksiin kansasta ja kansanomaisesta. Niilo Valonen oli ensimmäisiä, jotka tekivät Weissin näkemyksiä tunnetuksi suomalaisille kansatieteilijöille. Hän saattoi siitä syystä kenties muita helpommin tarkistaa käsityksiään tutkimuskohteista ja metodeista. Niinpä hänen ohjaaminaan ilmestyi jo 1960-luvulla sellaisia opinnäytteitä, joissa esim. käytettiin kvantitatiivisia menetelmiä, otettiin tarkastelun kohteeksi 1900-luvun ilmiöitä, myös kaupunkien kansankulttuuri.

Väsymätön kiinnostus uusiin teoreettisiin näkemyksiin ja niiden soveltamiseen suomalaisessa tutkimuksessa ei kuitenkaan vähentänyt hänen haluaan ja kykyään tuottaa perinnäistä historiallisesti orientoituvaa kulttuurintutkimusta, jota hän itse nimitti eurooppalaisen kansatieteen valtavirtaukseksi. Tämä näkyy myös hänen tuotannossaan. Mittava rakennuskulttuurin, elinkeinojen tutkimuksen, kansanomaisen tekniikan ja kansantaiteen alalla tehty työ on tästä selvänä osoituksena.

Niilo Valosen laajoja tutkimuksia samoin kuin suppeampiakin artikkeleja lukiessa saa vaikutelman huolellisesta aineistonkerääjästä, perusteellisesta ja seikkaperäisestä analysoijasta ja usein rohkeiden, mutta aina perusteltujen johtopäätösten tekijästä. Perinnearkistojen laajat tiedotot, murrearkistojen aarteisto ja lähialojenkin kirjallisuuden hallinta tekevät hänen tutkimuksistaan kenties joskus raskaslukuisia mutta aina luotettavia. Täydestä syystä lienee T. I. Itkonen aikoinaan todennut arvostelussaan Niilo Valosen väitöskirjasta, joka käsitteli tuohipunonnaisia: »- - alaa voidaankin pitää täydelleen selvitettyinä» (Virittäjä 1953).

*

Niilo Valonen oli syntynyt Urjalassa 12. huhtikuuta 1913. Hän tuli ylioppilaaksi Hämeenlinnan lyseosta ja valmistui v. 1939 filosofian kandidaatiksi Helsingin yliopistosta. Tohtorin arvoa varten Niilo Valonen väitteli v. 1952.

Turun yliopiston suomalais-ugrilaisen

kansatieteen dosenttina Niilo Valonen oli vuosina 1953—55, Helsingin yliopistossa samassa toimessa 1955—61. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kansatieteen professoriksi hänet nimitettiin v. 1961; tästä virasta hän jäi eläkkeelle v. 1977.

Museolaitoksen piirissä Niilo Valonen toimi pitkään. Hän oli Helsingin yliopiston maatalousmuseon hoitajana 1945—52 ja Suomen museoliiton sihteerinä 1949—52. Turun kaupungin historiallisen museon johtajana hän ehti työskennellä vuoden päivät ennen siirtymistään Helsinkiin Kansallismuseon kansatieteellisen osaston intendentiksi v. 1953. Kansatieteellisen osaston johtajana hän oli vuodesta 1955 professoriksi nimittämiseensä asti.

Niilo Valosen kandidaatintutkimuksen pääaineena oli suomen kieli. Nämä kieliopinnot antoivat kansatieteellisissä tutkimuksissa myöhemminkin pohjaa Wörter und Sachen -metodin kriittiselle ja hedelmälliselle käytölle. Suomen kielen lisäksi Valosen aineyhdistelmään kuului vuosien mittaan yhä keskeisemmäksi tuleva kansatiede. Valosen elämäntyötä arvioitaessa myös opiskeluajan kesäisten kenttätöiden voi katsoa olleen nuorta tutkijaa ohjaavia: 1930-luvulla Satakunnan eri puolille suuntautuneilla osakunnan kotiseutututkimuksilla Valosen erityisalana olivat jo vanhat rakennukset ja eräelinkeinot.

Juuri rakennustutkimuksen alalla Niilo Valonen on saavuttanut uraauurtavimpia ja kestävimpiä tutkimustuloksiaan. Varsinkin esihistorialliselta ajalta tunnettujen suomalaisten asuinrakennusten historiaa selvitetäessä kulttuurisanastontutkimus on ollut hänelle hyödyksi. Laajin ja tunnetuin esimerkki on v. 1963 ilmestynyt »Zur Geschichte der finnischen Wohnstuben», jossa päätuloksia on aiemmin selvittämättömien savupirtti- ja savutupa-kerrostumien eriyttäminen suomalaisten asumusten vaiheissa. Yleisesti on hyväksytty Valosen näkemys, jonka mukaan rautakauden lopulla levisi idästä savupirtti-asuinhuone lämmityslaitteena pätsi ja myöhemmin päädyttiin keskiaikaiseen savutupa-asuntoon, johon kuuluu muurattu savu-uuni. Uusia tutkimustuloksia sisältyy myös

myöhempiin laajoihin artikkeleihin, jotka koskevat pronssikauden ja rautakauden asuntokulttuuriamme sekä pohjoisvenäläisen talon syntykysymyksiä (Zu den ältesten Schichten der finnischen Hauskultur 1975; Pohjoisvenäläisen talon syntykysymyksiä 1977). Valonen käsittelee esihistoriallisen hallitalo-tyyppin jäänteitä ja muistumia Suomen alueella ja kielellisen aineiston tuella yltää rohkeisiin päätelmiin: hallitalo on aikanaan ollut meilläkin käytetty ja tunnettu maja-nimisenä. Myös historiallisen ajan rakennusten ongelmiin Valonen on usein paneutunut. Mainittakoon artikkeli »Über Wohnraum und Inneneinrichtung des finnischen Bauernhauses im 16. und 17. Jahrhundert» (1966), jonka aiheena on rakennusten jäsennyksen kehitys ja asuinhuoneiden eneneminen ja monipuolistuminen uuden ajan alussa sekä tuoreimpana keskiaikaisen umpipihan varhinta historiaa hahmotteleva »Zur Datierung des westfinnischen Vierseithofes» (1980).

Väitöskirjansa teemaksi Valonen oli alun alkaen suunnitellut eräelinkeinoja — toinen opiskeluaikaisten kenttätöiden aihepiireistä —, mutta sen sijaan tuli vähitellen tuohipunonnaisten problematiikka. Väitöskirja »Geflechte und andere Arbeiten aus Birkenrindenstreifen» on esihistoriallisen tutkimuksen oivallinen esimerkki. Aihe oli ekologiselta kannalta houkutteleva: vaikka koivuntuohta käytettiin kaikkialla puun kasvialueella Euroopan, Aasian ja Amerikan pohjoisosissa, tuohesta tehtyjen punonnaisten levikki ulottuu vain Itä-Norjasta Kaman latvaseuduille. Tuohipunonnaisten käyttöalue onkin yhteydessä niintä ja niinpunoksia käyttävään alueeseen, joka tuohipunonnaisalueen eteläpuolella ulottuu Itämereltä Uraliin. Paitsi Suomesta Valonen keräsi tietoja Ruotsista, Norjasta ja Neuvostoliiton pohjoisosista. Analyysi on Valosen tutkijanlaadun mukainen: siihen kuuluu seikkaperäinen tyypittely, levikkialueiden tarkka kartoitus, ikäsuhteiden pohdinta ja käyttötarkoitusten selvitys.

Kansanomaisen tekniikan ja rakennustutkimuksen rinnalle nousivat Valosen

tuotannossa 1960-luvun alusta kansantaitteen kysymykset. Tekstiosa István Ráczin kuvateokseen »Suomen kansantaitteen aarteita» (1963) on lyhydestään huolimatta asiapitoinen, siihenastiset tutkimustulokset tiivistävä katsaus. Sen säilyminen eri yliopistojen kansatieteen kurssivaatimuksissa on osoitus näkökulman keskeisyydestä ja tietojen kestävyydestä. Keskiajan ornaamentiikkaa käsittelevät artikkelit jatkavat U. T. Sireliuksen alkamaa ja T. I. Itkosen jatkamaa puun leikkauksen historian selvittelyä — nyt vain dokumentoidummin asutus-, talous- ja taidehistoriaan kytkeytynä (Keskiajan taiteen perinteitä 1967; Die Widerspiegelung mittelalterlicher Kulturgebiete in der finnischen Volkskunst 1965, 1968; Nauhaornamentiikkaa eränkävijän miljöössä 1970; Etelä-Suomen kansanomaisen ornaamentiikan alkuperäiskysymyksiä 1961, Östlappsk bandornamentik 1978).

Kansantaidetta käsittelevien artikkelien yhteydessä näkyy selvästi myös tutkimusnäkökulman muuttuminen. Vielä »Suomen kansantaitteen aarteita» -teoksen johdannossa on selvimpänä aluehistoriallinen ote ja funktionaaliset yhteydet ovat ikäänkuin historiaa selittämässä. Myöhemmin yhteisöllinen ote syrjäyttää alueellisen näkökulman ja selkiytyy: tämä näkyy sekä v. 1973 julkaistun »Nordisk folkkonst» -teoksen artikkelissa »Folkkonsten i Finland» että yhdessä Ráczin kanssa tehdyn »Suomalais-ugrilaista kansantaidetta» -teoksen (1977) tekstiosassa. Lähtökohtana on ekologinen tarkastelutapa; huomioon otetaan luonnonvarat ja elinkeinotausta sekä sosiaaliset tarpeet.

Vaikka Niilo Valosen voima onkin laajoihin aineistoihin ja huolelliseen analyysiin perustuvissa, historiallisiin päätelmiin pyrkivissä tutkimuksissa, ei teoreettisten kysymysten pohdiskelukaan ollut hänelle vierasta. Alussa mainitsin jo erään hänen opettajanominaisuuksistaan: ennakkoluolettoman suhtautumisen uusiin näkökulmiin ja metodisiin alueenlaajennuksiin. Hän otti kantaa teoreettisiin kysymyksiin myös monissa kirjoituksissaan 1960-luvun alusta lähtien. Virkaanastujaisesityelmä

»Kansatieteellisten ilmiöiden ikäämisestä» (1963) oli ensimmäisiä, kannanotto suomalais-ugrilaisen kansatieteen puolesta Virittäjässä 1981 viimeisiä. Pohdinnoissaan hän esittelee kokemuksiaan esim. kvantitatiivisten menetelmien käytöstä kaupunkikansatieteellisissä tutkimuksissa, tiivistää näkemyksiään suomalaisen ruokataloustutkimuksen metodeista ja ongelmista (*Experiences of Obtaining and Using Numerical Data in Ethnological Studies on Urban Areas* 1974; *Über die Methoden und Probleme der finnischen Nahrungsforschung* 1976).

Kaupunkikansatieteellinen tutkimus sai Valosesta 1960-luvun lopulta lähtien yhden innokkaimmista ajajistaan. Valonen pani alulle kadunvarsitutkimukset Helsingissä ja yhdisti tämän harrastuksensa siirtoväen tutkimukseenkin. Luovutetun Karjalan kaupunkiperinteen keruuta hän hoiti johtamastaan »karjalaisen perinteen työryhmästä» käsin. Turun aikojen arkeologisiin kaivauksiin perustuvat, Turun keskiaikaa selvittävät tutkielmat ovat eräänlainen alkusoitto tälle toiminnalle (Turun kulttuurikerrokset, Turun viemärikaivantolöydöistä 1953; Turun keskiaikaiset kengät 1955).

Opiskeluaikojen harrastuksiin palautuu Niilo Valosen toiminta museolaitoksessa. Esineiden keruu Turun ja Satakunnan museoihin ja erityisesti Harjavallassa sijaitsevan Emil Cedercreutzin Maahengen temppelein esineistön luettelointi 1930-luvun lopulla sekä 1940-luvulla loppuun saatettu Viikin maatalousmuseon esineiden luettelointi ja näytteillepano tuottavat joukon eri esineiden levinneisyyttä ja historiaa pohtivia artikkeleita sekä museoiden esittelyjä.

Entinen Turun historiallisen museon johtaja, Seurasaaren ulkomuseon intendentti ja Kansallismuseon kansatieteellisen osaston johtaja ei unohtanut museoalaa professorinakaan. Museoliiton keskushallituksen puheenjohtajana (1960—70) ja tämän jälkeen vielä liiton kunniajäsenenä hän vaikutti museolaitoksen kehitykseen. Yliopistoaikana hän nimenomaan julkaisi kantaa ottavat artikkelinsa »Museolaitok-

semme organisaatiosta» (1961), »Über die Arbeit der volkskundlichen Abteilung des finnischen Nationalmuseums» (1963) sekä katsauksen »Sata vuotta museotyötä» (1964). Vielä 1970-luvulla hän palaa museoiden toimintaa ja tehtäviä pohdiskelemaan. V. 1972 ilmestyi artikkeli »Museoiden tutkimustehtävä ja museoiden tieteellinen taso». Yhteistyö museovirastoksi muuttuneen Kansallismuseon kanssa Seurasaarisäätiön toiminnan välityksellä jatkui pitkään 1970-luvun alkuun saakka, kauniina tuloksena kansatieteen toimiston keruuarkeiston laajat vastausaineistot, jotka oli saatu Valosen laatimiin ja toimittamiin kyselyihin. Tämän arkistoaineiston laatua ja lähdekritiikin tarpeellisuutta arkistoaineistoa käytettäessä korosti »Ethnologia Fennicassa», Niilo Valosen perustamassa ja toimittamassa julkaisusarjassa, ilmestynyt kirjoitus »Das volkskundliche Informantennetz des Nationalmuseums und der Stiftung Seurasaari» (1975).

Yliopiston opettajana Niilo Valonen saattoi tehokkaasti kehittää ajatuksiaan erilaisissa seminaareissa; niiden nimissä näkyivät jo häntä askarruttaneet ongelmat: »Uusimman ajan etnologinen tutkimus taajamissa ja kylissä» (1974), »Kulttuurityyliin ja muotien kansanomaisuus» (1975), »Puurakennukset, historia, tutkimus ja suojelu» (1976), »Talo ja perhe» (1979). Opintotöiden kärsivällinen ohjaus tuotti sekin kauniin tuloksen. Valosen professuriaikana väitteli tohtoriksi seitsemän kansatieteilijää, joiden teemat vaihtelivat perinnäisestä historiallisesta esinetutkimuksesta moderneja, kulttuuriantropologiaa teorioita soveltaviin yhteisöllisiin tutkimuksiin.

Osallistuminen monien seurojen ja yhdistysten toimintaan ei ollut Niilo Valoselle muodollisuus vaan haaste aktiiviseen ja tulokselliseen työskentelyyn. Suomen Museoliiton keskushallituksen puheenjohtajana hän kehitti ja itsenäisti liittoa. Kansainvälisten yhteyksien luominen, uuden museolain valmistelu ja paikallismuseoiden keskuskortistointityön aloitus nousivat Valosen aikana tärkeälle sijalle. Kansallismuseon intendenttiaikana Niilo Valo-

Katsauksia

nen oli perustamassa Seurasaarisäätiötä, jonka tarkoituksena oli huolehtia Seurasaaren ulkomuseon rakennusten hankinnasta ja hoitamisesta sekä saarella lupaa-
vasti alkaneesta »elävöittämisestä». Sää-
tiön vähitellen monipuolistuvat tehtävät
eriyttivät sen Kansallismuseosta. Erityisesti
mainittakoon laajan vastaajaverkon
luominen, Helsingin yliopiston kansatieteen
laitoksen, Seurasaarisäätiön ja Museo-
liiton yhteiset jatkokoulutusseminaarit,
seminaarien pohjalta toimitetut julkaisut
ja *Ethnologia Fennica*n perustaminen;
tämä aikakausikirja teki suomalaista kansatiedettä
tunnetuksi rajojemme ulkopuolellakin. Myös
Suomen Muinaismuistoyhdistyksen johtokunnan
jäsenenä (1954—77) Niilo Valonen piti tärkeänä
suhteiden luomista yli rajojen: hän hankki yhdistyk-
selle ulkomaisia jäseniä ja teki näin suomalaista
tutkimuksia tunnetuksi. Kolmen »museoaineen»,
arkeologian, taidehistorian ja kansatieteen,
yhteistyötä hän lujitti yhdistyksen piirissä.
Yhdistyksen julkaisusarjan »Kansatieteellinen
arkisto» toimistuskuntaan hän kuului vuodesta
1964. Suomalais-ugrilaisen Seuran johtokuntaan
hän kuului vuodesta 1961. Tämän seuran piirissä
hän huolehti varsinkin etäsukukansojemme
kulttuurin tutkimuksesta.

Niilo Valonen vaati itseltään paljon, paljon
myös alaisiltaan. Assistenttiaikani alusta
muistan esimieheni tiukansitkeän toteamuksen:
tutkija ei salli itselleen lomia, ei edes vapaita
pyhäseutuja. Tämä oppilaille annettu esimerkki
on velvoittava. Niilo Valosen oma tieteellinen
työ jatkui vireänä eläkepäivinäkin; hänen elämänsä
sammui kesken uuden, mieltä kiehtoneen
esihistoriallisen ongelman selvittelyn. Työnsä
Niilo Valonen joutui jättämään liian varhain.

LEENA SAMMALLAHTI